

DĖSTYTOJŲ KALBA – VIENAS IŠ AKADEMINĖS KALBINĖS APLINKOS VEIKSNIŲ

Vilija Celiešienė

Kauno technologijos universitetas, Gedimino g. 43, LT-44240 Kaunas, Lietuva

El. paštas vilija.c@kis.lt.

Straipsnyje analizuojama techninio profilio universitetų (KTU ir VGTU) įvairių specialybių ir kalbos kultūros dėstytojų kalbinė kompetencija. Tyrimo tikslas – išanalizuoti techninio profilio universitetų dėstytojų mokslinės minties kalbinės raiškos ypatumus, kalbinę kompetenciją ir edukacinį poveikį studentų kalbai. Tyrimo objektas – dėstytojų kalba kaip edukacinis veiksnys. Tiriamasis objektas analizuojamas studentų požiūrio aspektu. Tyrimo metodai – anketinė apklausa ir statistinė analizė. Iš viso apklausti 622 studentai: 390 Kauno technologijos universiteto ir 232 Vilniaus Gedimino technikos universiteto I kurso ir magistrantūros studentai. Apibendrinus įvairių specialybių dėstytojų mokslinės minties kalbinės raiškos analizės rezultatus, matyti, kad specialybės dėstytojų kalbinė kompetencija yra nepakankamai veiksmingas edukacinis veiksnys. Be to, paaiškėjo, kad specialybės dėstytojų kalbiniai gebėjimai daro įtakos studentų požiūriui į akademinę kalbinę aplinką, respondentų interesui kalbos kultūros ir terminologijos leidiniams ir gerina kalbos kultūros studijas. Apibendrinus kalbos kultūros dėstytojo asmenybės ir pedagoginių sugebėjimų tyrimo rezultatus, galima teigti, kad respondentai svarbiausiu reikalavimu laiko kalbos kultūros dėstytojo dalykinę kompetenciją, reiklumą savo kalbai.

Reikšminiai žodžiai: kalbinė kompetencija, kalbiniai gebėjimai, edukacinis veiksnys, akademinė kalbinė aplinka.

Kalba yra pagrindinė dėstytojo darbo priemonė, mokslinės ir pedagoginės kompetencijos rodiklis, sektinas pavyzdys studentams. Aukštoji mokykla turi sudaryti tinkamas sąlygas, kad studentai galėtų joje tobulinti savo kalbos galias, kad jie, perimdami iš savo dėstytojų gebėjimą suvokti studijuojamą dalyką, įgytų ir gerus specialybės kalbos pagrindus (Alaunienė 2001). Pasak S. Šalkauskio, itin daug dėmesio skyrusio žodiniam informacijos pateikimo metodui, dėstytojas, lektorius yra klausančiojo ir intelektualinio visuomenės lobyno tarpininkas. Kalbantysis turi įdomiai, racionaliai perteikti informaciją, plėtoti klausančiųjų protines galias, skatinti juos mąstyti, analizuoti, daryti išvadas (Šalkauskis 1991). Dėstytojų kalba, kuria jie skaito paskaitas, veda pratybas, rašo mokslinius

ir mokymo metodikos darbus ir kt., yra svarbus universiteto kalbinės aplinkos veiksnys, kuris veikia studentų kalbą, mąstymą ir asmenybę. Šio veiksnio efektyvumą lemia dėstytojų požiūris į dabartinės mokslo kalbos kultūrą, lietuviškos terminijos kūrimą ir apskritai gimtosios kalbos svarbos suvokimas (Celiešienė 2003 b). Deja, dėstytojų kalba ir požiūris į kalbos kultūrą ne visada deramas.

Rašomąją ir šnekamąją dėstytojų kalbą bei jos trūkumus yra analizavę įvairių Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojai lituanistai. Iš straipsniuose pateiktų ir išanalizuotų daugybės mokslo leidinių, mokomųjų knygų, mokslinių straipsnių, paskaitų konspektų ir kitų kalbos pavyzdžių galima spręsti apie nepakankamą įvairių nehumanitarinio profilio aukštųjų mokyklų

dėstytojų mokslinės minties kalbinės raiškos kokybę.

Dėstytojų kalba kaip edukacinis veiksnys yra mažai tirta sritis. Iš svarbesnių darbų minėtina L. D. Barzdžiukienės monografija „Būsimasis inžinierius ir humanitarinė kultūra“ (1999), kurioje autorė kiek išsamiau yra ištyrusi ir apibendrinusi studentų ir dėstytojų požiūrį į kalbos kultūros suvokimo ir ugdymo svarbą būsimojo inžinieriaus asmenybei ir jo dalykiniais sugebėjimams lavinti. Reikšmingos Z. Alaunienės parengtos „Bendrosios kalbos kultūros ugdymo rekomendacijos“ (2001), kuriose teikiamos gairės aukštosioms mokykloms, kaip derėtų rūpintis kalbos kultūra, kokia turėtų būti akademinės bendruomenės – studentų, dėstytojų, vadovų – priedermė. Šio straipsnio autorė disertacijoje „Studentų kalbos kultūros tobulinimo prielaidos techniškų universitetų akademinėje aplinkoje“ (2003 a) yra tyrusi dėstytojų kalbą kaip vieną iš akademinės kalbinės aplinkos veiksnių.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti techninio profilio universitetų dėstytojų mokslinės minties kalbinės raiškos ypatumus, kalbinę kompetenciją ir edukacinį poveikį studentų kalbai. Tyrimo objektas – dėstytojų kalba kaip edukacinis veiksnys.

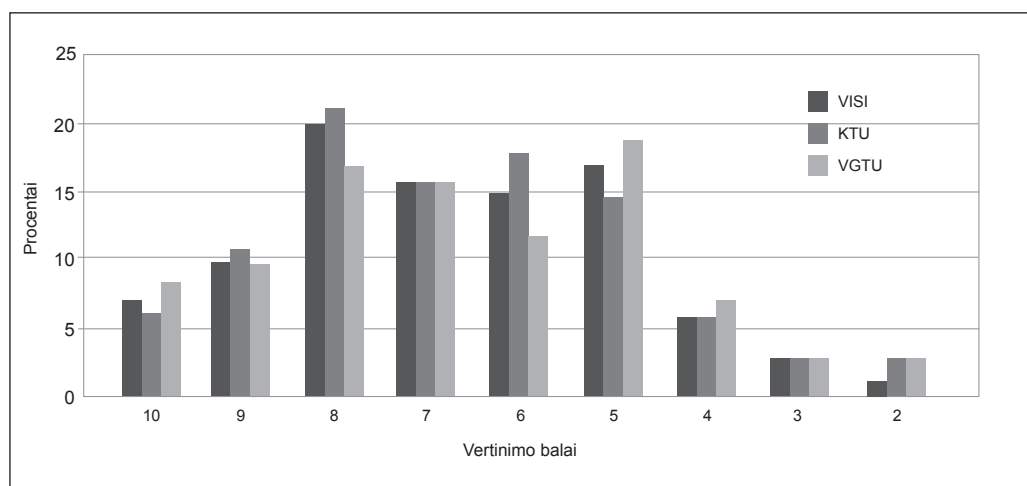
Darbe naudotasi šiais tyrimo metodais:

1. Anketinės apklausos metodu. Straipsnyje remtasi apklausos, skirtos studentų požiūriui į akademinę kalbinę aplinką ištirti, duomenimis. Iš viso apklausti 622 studentai: 390 Kauno technologijos universiteto ir 232 Vilniaus Gedimino technikos universiteto I kurso ir magistrantūros studentai. Tiriamieji atrinkti tikimybinės paprastos atsitiktinės atrankos būdu. Apklausiai pasirinkti dviejų techninio profilio universitetų studentai siekiant nustatyti jų požiūrio į tiriamąjį dalyką ypatumus.

2. Statistinės analizės metodai: aprašomoji statistika, koreliacinė analizė (Pearsono koeficientas), ranginė koreliacija. Siekiant nustatyti galimus dviejų kintamųjų ryšius, atlikta duomenų koreliacija. Apskaičiuotas koreliacijos koeficientas, kuris parodo, kad vieno kintamojo aukštos vertės siejasi su kito kintamojo aukštomis ar žemomis vertėmis, ir atvirkščiai.

Kaip minėjome, dėstytojo kalba yra vienas iš svarbiausių universiteto kalbinės aplinkos veiksnių, veikiančių studentų kalbą. Respondentai (n-622) pirmiausia ranginės koreliacijos seka (balais nuo 10 iki 1) turėjo įvertinti šio veiksnio poveikio efektyvumą (1 pav.).

Matome, kad daugumos studentų vertinimas beveik tolygiai pasiskirstė nuo 8 iki 5 balų. Tai tik patvirtina faktą, kad dėstytojų kalbos lygis yra

1 pav. Dėstytojų kalbos lygio vertinimas

labai nevienodas ir jo negalima vertinti viena-reiškimiškai.

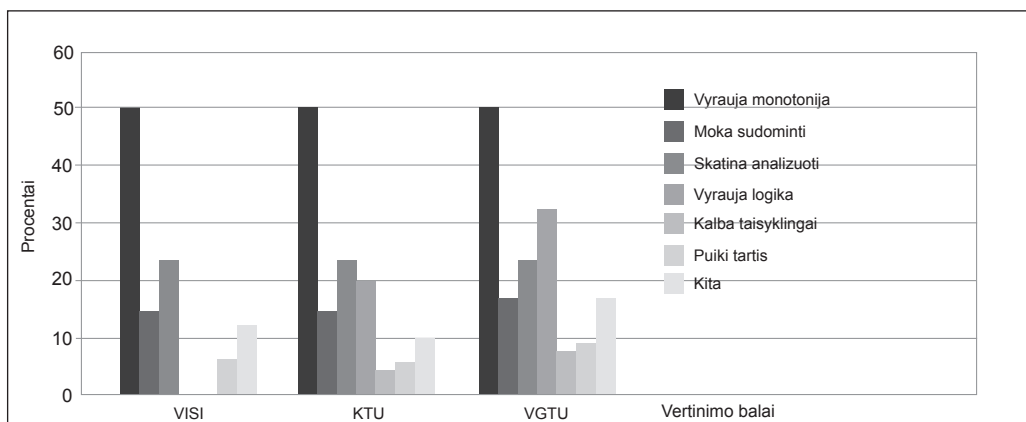
Pasidomėjus, kaip studentai vertina dėstytojų žodinės informacijos pateikimo būdus per paskaitas, gauti tokie rezultatai (2 pav.).

Iš 2 pav. parodytų rezultatų matyti, kad, daugumos studentų nuomone, dėstytojai dažniausiai paskaitas skaito monotoniškai. Klausydamiesi įvairių dalykų dėstytojų paskaitų, tik mažiau nei 5 % respondentų nurodo, jog dėstytojai kalba taisyklinga bendrine kalba ir laikosi tarties reikalavimų. Šiuo klausimu studentai pateikė ypač aktualių ir svarbių pastabų, iš kurių išryškėjo tokios nuomonės dėl dėstytojų žodinės informacijos pateikimo lygio tendencijos: *Dėstytojai paskaitas skaito labai skirtingai – vieni monotoniškai, kiti – įdomiai ir vaizdžiai perteikia informaciją; Dauguma dėstytojų labai greitai išdėsto medžiagą, skuba, kartais neįmanoma suprasti paskaitos turinio; Neaiškiai taria žodžius, ypač galūnes; Kai kurie dėstytojai paskaitas skaito nepakankamai garsiai; Dėstytojai kalba neaiškiai ir nelogiškai; Dėsto nesistengdami sudominti studento; Tik kartais pasitaiko retų išimčių, kada dėstytojai įdomiai perteikia informaciją; Kalbėdami daro daug kalbos kultūros klaidų; Dėstytojų kalboje daug vertalų iš rusų kalbos; Dauguma dėstytojų nesilaiko lietuvių kalbos tarties ir kirčiavimo reikalavimų ir taip kenkia studentams; Kai kurie dėstytojai pasako,*

kad vartoja netinkamą terminą, bet patys jo neatsisako; Daugelio dėstytojų kalbos neaiški sakiniių sandara, nesuderinti linksniai; Tik kai kurie dėstytojai stengiasi kalbėti taisyklinga bendrine lietuvių kalba, laikytis tarties reikalavimų.

Dėstytojų žodinės informacijos pateikimo būdai turėjo įtaką studentams, vertinusiems universiteto kalbinę aplinką apskritai. Studentai, labai gerai įvertinę kalbinę aplinką, ypač pabrėžė dėstytojų skatinimą mąstyti, analizuoti, daryti išvadas – koreliacijos koeficientas $r = 0,10$. Gerai vertinę universiteto kalbinę aplinką respondentai akcentavo įdomiai, vaizdžiai, emocionaliai perteikiamą informaciją ($r = 0,14$), skatinimą mąstyti, analizuoti, daryti išvadas ($r = 0,16$), taisyklingą bendrinę lietuvių kalbą ($r = 0,13$) ir tartį ($r = 0,16$). Vidutiniškai ir blogai įvertinę kalbinę aplinką studentai ypač pabrėžė monotonišką paskaitų skaitymą – $r = 0,08$ ir $0,14$.

Pasidomėjus, koks yra specialybės dėstytojų žodinės informacijos pateikimo kokybės ir jų kalbos vertinimo santykis, paaiškėjo, kad studentai dėstytojų kalbą vertino kaip svarbiausią kalbinės aplinkos veiksnį (10 balų), iš žodinės informacijos pateikimo būdų išskyrė įdomiai, vaizdžiai, emocionaliai pateikiamą informaciją – Pearsono koreliacijos koeficientas yra $0,14$. 9 balais specialybės dėstytojų kalbą įvertinę respondentai pabrėžė skatinimą studentus mąs-

2 pav. Dėstytojų kalbos vertinimo duomenys

tyti, analizuoti, daryti išvadas ($r = 0,20$). Mažiau nei 8 balų įvertinimą pasirinkę studentai ypač akcentavo įvairių dalykų dėstytojų paskaitų monotonišką skaitymą.

Apie technikos universitetų dėstytojų kalbinę kompetenciją sprendžiama ne tik iš jų kalbos pavyzdžių, bet ir iš jų paskatos domėtis specialybės kalbos problemomis. Pasiteiravus respondentų, kaip specialybės dėstytojai skatina studentus rūpintis mokslo kalbos taisyklingumu, terminijos problemomis, gauti šie atsakymai (1 lentelė).

Iš atsakymų matyti, kad, daugumos studentų nuomone, specialybės dėstytojai patys nekreipia dėmesio į kalbos klaidas ir neskatina studentų tobulinti mokslo kalbos. Per pusę mažiau respondentų teigiamai vertina dėstytojų skatinimą domėtis specialybės kalbos problemomis.

Dauguma studentų, pasirinkusių teiginį „kita“, pabrėžia skirtingą dėstytojų požiūrį į specialybės kalbą: vieni skatina tobulinti studentų kalbą, pateikia naujų specialybės terminų, kiti dėstytojai neskatina rūpintis kalba, tretį per daug kreipia dėmesio į „smulkmenas“ (neparašytą kablelį ar brūkšnį) ir pan.

Dėstytojų paskata domėtis specialybės, mokslo kalba turėjo įtaką ir studentų kalbinei

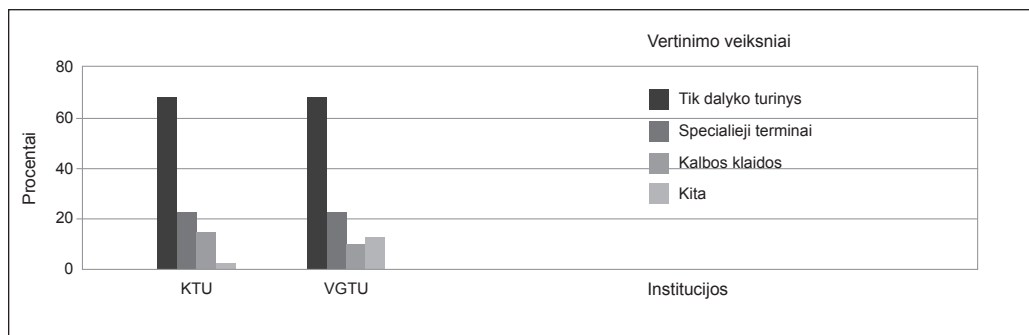
aplinkai vertinti. Labai gerai vertinti universiteto kalbinę aplinką respondentus paskatino pirmiausia dėstytojų pastangos taisyti studentų daromas specialybės kalbos klaidas ($r = 0,09$); gerai – naujausių specialybės terminų pateikimas ($r = 0,14$), specialybės kalbos klaidų taisymas ($r = 0,25$), supažindinimas su terminų darybos ir vartojimo naujovėmis ($r = 0,15$) ir rekomendavimas skaityti terminologijos literatūrą ($r = 0,14$). Blogam universiteto kalbinės aplinkos vertinimui įtaką turėjo dėstytojų abejingumas savo mokslo kalbos kultūrai ($r = 0,32$) ir studentų mokslinei kalbai tobulinti ($r = 0,39$).

Ypač ryški specialybės dėstytojų kalbos vertinimo balais koreliacija su dėstytojų paskata domėtis specialybės kalbos problemomis: respondentai, dėstytojų kalbą įvertinę nuo 10 balų iki 8 balų, pabrėžė dėstytojų rūpinimąsi studentų kalbos kultūra, terminijos problemomis. Žemais balais (nuo 6 iki 1) įvertinę dėstytojų kalbą studentai ypač pabrėžė dėstytojų abejingumą tiek savo, tiek studentų mokslo kalbos taisyklingumui.

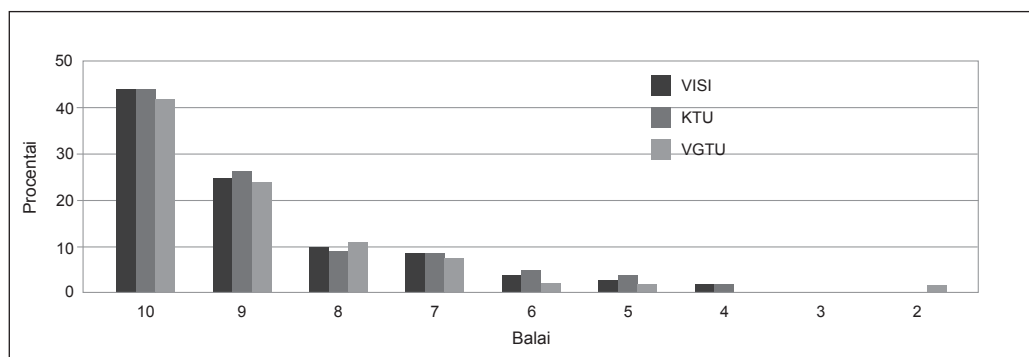
Pasiteiravus, į ką dėstytojai kreipia dėmesį taisydami įvairius studentų darbus (kontrolinius, egzaminų atsakymus raštu, referatus, kursinius darbus ir pan.), gauti šie atsakymai (3 pav.).

1 lentelė. *Dėstytojų kalbos ugdymo būdai, taikomi studentams*

		Iš viso (%)	KTU (%)	VG TU (%)
1	Per paskaitas pateikia tik naujausius specialybės terminus	16,2	16,4	15,9
2	Pastebi studentų daromas specialybės kalbos kultūros klaidas ir jas taiso	16,3	18,9	12,1
3	Supažindina su savo mokslo srities terminų darybos ir vartojimo naujovėmis	16,6	12,8	23,3
4	Rekomenduoja skaityti mokslinę terminologijos literatūrą	13,3	13,3	13,4
5	Informuoja studentus terminų darybos ir tvarkybos klausimais	7,0	6,9	7,3
6	Į mokslo kalbos klaidas patys nekreipia dėmesio	30,1	30,0	29,3
7	Neskatina studentų tobulinti mokslo kalbos	31,8	30,8	33,7
8	Kita	2,2	1,5	3,4

3 pav. Kalbinis studentų darbų vertinimas

4 pav. Kalbos kultūros dėstytojo poveikis studentų kalbai

Pasirinkę teiginį „kita“, dauguma studentų pabrėžė, kad negalima visų dėstytojų vertinti vienodai: vieni ištaiso kalbos klaidas, o kitiems svarbus tik dalyko turinys, tačiau akcentavo, jog pastarųjų yra dauguma.

Taigi pateikti rezultatai dar kartą parodo daugumos dėstytojų abejingumą specialybės kalbai ir lietuvių kalbos kultūrai apskritai.

Ne mažiau svarbus universiteto kalbinės aplinkos edukacinio poveikio veiksnys yra profesinė kalbos kultūros dėstytojo kompetencija, pedagoginiai sugebėjimai ir asmenybė. Šio veiksnio efektyvumas išryškėjo iš studentų požiūrio į kalbos kultūros dėstytoją analizės.

Pirmiausia respondentai ranginės koreliacijos seka (balais nuo 10 iki 1) įvertino kalbos kultūros dėstytojų kalbos poveikį. Pateiksime šio vertinimo balais raišką procentais (4 pav.).

Kalbos kultūros dėstytojų kalbos įtaką įvertinę aukščiausiais balais, studentai tik patvirtina nuostatą apie dėstytojo asmeninių pavyzdžių (šiuo atveju kalbos) ugdymo poveikį aukštojoje mokykloje. Iš šių rezultatų išryškėja ir kalbos kultūros dėstytojo profesinės kompetencijos, reiklumo savo kalbai svarba. Tik puikus dėstomo dalyko išmanymas ir taisyklinga kalba garantuoja kalbos kultūros dėstytojo autoritetą ir teigiamą edukacinį poveikį.

Siekdami nustatyti respondentų požiūrį į pedagoginius lietuvių kalbos kultūros dėstytojo sugebėjimus ir asmenybės savybes, paprašėme ranginės koreliacijos seka (balais nuo 8 iki 1) įvertinti išvardytų požymių svarbą. Kaip svarbiausią požymį (8 balais) dauguma studentų įvertino reikalavimą „pats kalbantis taisyklingai ir raiškiai“ – šie rezultatai dar kartą

patvirtina kalbos kultūros dėstytojo profesinės kompetencijos reikšmingumą. Ne mažiau svarbia savybe respondentai laiko mokėjimą sudominti dėstomuoju dalyku (8 balai). Vertinant kai kuriuos požymius, KTU ir VGTU respondentų nuomonės nesutapo: „santūrus, taktiškas, nesistebintis studentų daromomis klaidomis“ – KTU – 6 balai, VGTU – 9 balai; „skatinantis išsiaiškinti nesuprastas taisykles“ – KTU – 7 balai, VGTU – 5 balai; „objektyviai vertinantis studentų žinias“ – KTU – 5 balai, VGTU – 7 balai. Šią nuomonių įvairovę, matyt, lėmė kiek skirtingi dviejų aukštųjų mokyklų respondentų kalbos kultūros dėstytojų vertinimo kriterijai arba pačių dėstytojų pedagoginių sugebėjimų ir asmeninių savybių skirtumai – studentai žemesniu balu vertina požymį, kuris mažiau būdingas jų dėstytojams. Vertinant kitus reikalavimus, skirtumą tarp KTU ir VGTU respondentų neišryškėjo. Abiejų aukštųjų mokyklų studentai kaip mažiausiai reikšmingus požymius pabrėžė reiklumą studentų žinioms ir nepakantumą kalbos darymui – atitinkamai 3 ir 2 balais.

Kalbos kultūros dėstytojo asmenybės ir pedagoginių sugebėjimų vertinimo raiška procentais pavaizduota 2 lentelėje.

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad svarbiausiu požymiu yra laikoma taisyklinga kalbos kultūros dėstytojų kalba – 8 balais ją įvertino net 55,8 % respondentų. Nors reikalavimas mokant sudominti dėstomuoju dalyku taip pat dažniausiai vertinamas 8 balais, tačiau jo raiška procentais gerokai atsilieka nuo pirmojo – tik 37,7 %. Vertindami skatinimą išsiaiškinti nesuprastas taisykles (dalykus), objektyvų žinių vertinimą ir reikalavimą „santūrus, taktiškas, nesistebintis studentų daromomis klaidomis“, dauguma studentų rinkosi 7 balų įvertinimą (atitinkamai 19,2 %, 17,1 %, 14,7 %). Reiklumą studentų žinioms 23,4 % respondentų įvertino 3 balais ir net 30,1 % apklaustųjų nepakantumą kalbos darymui įvertino tik 2 balais.

Išvados

Apibendrinus įvairių specialybių dėstytojų mokslinės minties kalbinės raiškos analizės rezultatus, matyti, kad kalbinė specialybės dėstytojų kompetencija yra nepakankamai veiksmingas edukacinis veiksnys. Tai patvirtina taisyti specialybės dėstytojų mokslinės minties kalbinės raiškos pavyzdžiai, studentų požiūriu, tik

2 lentelė. Kalbos kultūros dėstytojo asmenybės ir pedagoginių gebėjimų vertinimo raiška procentais

Nuomonės		Balai, %							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1	Pats kalba labai taisyklingai ir raiškiai	0,3	0,6	0,5	3,7	7,2	10,6	14,2	55,8
2	Santūrus, taktiškas, per daug nesistebintis mūsų daromomis klaidomis	0,3	6,6	8,6	11,5	12,8	14,6	14,7	14,9
3	Skatinantis išsiaiškinti nesuprantamas taisykles (dalykus)	0,2	1,4	15,5	15,5	14,6	17,9	19,2	11,7
4	Nepakantus kalbos darymui	2,4	30,1	17,1	8,5	6,7	4,5	4,0	0,8
5	Reiklus studentų žinioms	0,6	11,2	23,4	10,4	10,2	9,0	7,7	3,8
6	Mokantis sudominti dėstomuoju dalyku	0,2	0,8	0,5	4,2	8,1	15,8	25,8	37,7
7	Objektyviai vertinantis studentų žinias	0,5	4,2	5,9	12,0	15,2	15,2	17,1	12,8

patenkinamas dėstytojų žodinės informacijos pateikimo būdų vertinimas, nepakankama dėstytojų paskata studentams domėtis profesinės kalbos kultūra, terminijos problemomis ir pan. Be to, paaiškėjo, kad specialybės dėstytojų kalbiniai gebėjimai daro įtaką studentų požiūriui į akademinę kalbinę aplinką, domėjimąsi kalbos kultūros ir terminologijos leidiniais, gerina kalbos kultūros suvokimą.

Apibendrinus kalbos kultūros dėstytojo asmenybės ir pedagoginių sugebėjimų tyrimo rezultatus galima teigti, kad svarbiausiu reikalavimu respondentai laiko dalykinę kalbos kultūros dėstytojo kompetenciją, reiklumą savo kalbai.

Šie bruožai turi nemažą įtaką dėstytojo autoritetui ir ugdomajam poveikiui. Be to, tyrimai parodė, kad geriausių rezultatų gali pasiekti santūrūs, taktiški, objektyvūs dėstytojai, sugebantys įdomiai, netradiciškai pateikti medžiagą. Atvirkščiai, itin reiklūs, nepakantūs studentų daromoms kalbos klaidoms, nesugebantys suprasti jų kalbos kultūros dėstytojai efektyvaus edukacinio poveikio nepasieks.

Literatūra

Alaunienė, Z. 2001. *Bendrosios kalbos kultūros ugdymo rekomendacijos aukštosioms mokykloms*. Vilnius: Baltos lankos.

Barzdžiukienė, L. D. 1999. *Būsimasis inžinierius ir humanitarinė kultūra*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Celiešienė, V. 2003 a. *Studentų kalbos kultūros tobulinimo prielaidos techniškujų universitetų akademinėje aplinkoje*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: edukologija (07S). Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas.

Celiešienė, V. 2003 b. „Specialybės dėstytojų mokslinės minties kalbinė raiška“, iš *Kalbų studijos aukštojoje mokykloje*: konferencijos medžiaga. Kaunas: KMU, 62–65.

Šalkauskis, S. 1991. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.

THE LINGUISTIC COMPETENCE OF THE TEACHER OF THE HIGHER SCHOOL

Vilija Celiešienė

This publication provides an analysis of linguistic expression of scientific ideas by professors teaching different specialties at universities of a technical profile (Kaunas University of Technology and Vilnius Gediminas Technical University). The purpose of the investigation is to analyze peculiarities in the linguistic expression of scientific ideas by professors teaching specialty at the universities of a technical profile and its educational effect on the students' language. The object of the study: language of the professors as an educational factor. The investigational object is analyzed from the aspect of the students' attitude. Methods of the study: poll in the form of questionnaires and statistical analysis. In total, 622 students studying in the 1st year of undergraduate studies and those pursuing postgraduate studies for a Master's degree were questioned: 390 from Kaunas University of Technology and 232 from Vilnius Gediminas Technical University. After generalization of the analysis results of the linguistic expression of scientific ideas by professors teaching specialty, it is obvious that the linguistic competence of the professors teaching specialty is an insufficiently effective linguistic factor. In addition, it became clear that linguistic abilities of the professors teaching specialty influenced the students' attitude to the academic linguistic environment, the respondents' interest in publications about language culture and terminology and affected the progress in studies of language culture. After summing up of the investigational results pertaining to the personality and the educational abilities of a professor of language culture, it is possible to assert that the respondents consider the professional competence and the high requirement level for the own language as the main criteria for a professor of language culture.

Įteikta 2007-05-18; priimta 2007-05-23